

קבורה חילונית

ראשי פרקים

- א. הגדרת מצוות קבורה
 - ב. הפורשים מדרכי ציבור
 - ג. קבורת אפר
 - ד. השתתפות בלוויה חילונית
- סיכום

בשנים האחרונות הולכת ומתרחבת תופעת הקבורה החילונית, שאינה נזקקת לשירותי החברה קדישא. טקס זה אינו מנוהל על פי דרישות ההלכה והמנהג, ולפיכך יש לדון: מה הדין כאשר קרוב משפחה דתי מתבקש להשתתף בטקס כזה ולומר קדיש, או לעשות 'קריעה' לאבלים – האם ההשתתפות בטקס כזה מותרת? האם ראוי להוסיף לו סממנים דתיים, כשהמסגרת כולה אינה מתנהלת על פי ההלכה ומנהגי הדורות?

א. הגדרת מצוות קבורה

ראשית עלינו לשאול – מהן דרישות ההלכה מטקס הקבורה? האם הקוברים את מתיהם ב'קבורה חילונית' אכן עוברים עליהן?

מצווה לקבור את המת (סנהדרין מו,ב), שנאמר: "כי קבור תקברנו" (דברים כא,כג)^א. הגמרא מסתפקת האם סיבת הקבורה היא משום כפרת הנפטר, או משום ביזיון הקרובים (או הגופה, ראה תוס' שם). פתרונו של ספק זה יתן תשובה לשאלתנו: האם הקבורה היא דרישה הלכתית, או עניין הנתון לשיקול דעתו של כל אחד ואחד. הגמרא אומרת שאם סיבת הקבורה היא משום כפרה, יכול הנפטר לבקש שלא לקוברו אם אינו מעוניין בכפרה. אולם אם הסיבה היא משום ביזיון, אין אדם יכול למחול על ביזיון קרוביו, ואף לא על ביזיון גופו שלו – שאיננו רכוש.

להלכה נפסק שאין אדם יכול להפקיע את עצמו ממצוות הקבורה (יו"ד שמח,ג), ונוסף לכך – מי שאינו קובר את מתו עובר על "לא תלין" (דברים שם, סנהדרין שם, יו"ד שסב,א).

א. מצוות קבורה מדברי סופרים ועיקרה מדאורייתא, ראה תורה-תמימה דברים שם אותיות קס-קסד.

הגדרת מצוות קבורה היא שיש לטמון את גופת המת בקרקע. הנותן את מתו בארון מבלי להניחו בקרקע, עובר משום הלנת המת. אך הנותן את מתו בארון ומניחו בקרקע – אינו עובר. אמנם "יפה לקברו בקרקע ממש", אך אין זה לעיכובא (שו"ע שם).

נמצא שגם הקוברים את מתיהם ב"קבורה חילונית" – בה מונחת הגופה בארון – מקיימים מצוות קבורה ואינם עוברים על "לא תלין". למעשה, מנקודת מבט הלכתית אפשר לומר שאין ממש במושג 'קבורה חילונית', כיוון שלמעשה גם היא עונה על דרישות ההלכה. הבעייתיות שבטקסים אלה נובעת מנטישת מנהג הדורות, המתבטא בכך שאין אומרים את הפסוקים המקובלים ואת הקדיש ואין מקפידים על סדר הקבורה הנהוג בישראל. כיוון שכך, יש לשאול האם זו סיבה שבגללה יש להימנע מלהשתתף בטקסים כאלו?

ב. הפורשים מדרכי ציבור

כל הפורש מדרכי ציבור אין מתעסקין עימו לכל דבר. אחיהם וקרוביהם לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ואוכלין ושותין ושמיחין שאבדו שונאיו של מקום, שנאמר (תהלים קלט, כא): "הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקומיך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי" (שמחות ב, ז).

הרמב"ם (הלכות אבל א, י) פירש שהפורשים מדרכי ציבור:

הם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צווארון, ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצוות... אלא הרי הן כבני חורין לעצמן כשאר האומות... אין מתאבלין עליהן...

כך פסק גם השו"ע (יו"ד שמה, ה).

ראשונים ואחרונים נחלקו האם נמנעים רק מלהתאבל עליהם, או גם מלקברם. לדעת האור-זרוע (ח"ב סי' תכב, מובא בב"ח יו"ד שסב) והדרישה (יו"ד שסא) אין קוברים אותם, אך לדעת הרשב"א (שו"ת ח"א סי' תשסג), דרכי-משה (יו"ד שמה), ש"ך (שם סק"א) וחת"ם-סופר (יו"ד סי' שמה) קוברים אותם. בשדי-חמד (אסיפת דינים מערכת אבילות אות קכח) הביא עוד פוסקים רבים הסבורים כך, וכן הסיק להלכה.

אמנם קבורה לעצמה ולוויה לעצמה, שהרי מצוות הלוויה באה לכבד את הנפטר. לכאורה כלולה הלוויה בכלל הדין ש"אין מתעסקין עימו", כיוון שאנו מצווים לשמוח במותו של הפורש מדרכי ציבור, ועל אחת כמה וכמה שאין לכבדו – "כי מכבדי אכבד ובוזי יקלר" (שמו"א ב, ל).

שאלה נוספת היא בדין אמירת קדיש על אדם כזה. מצינו דיון בפוסקים בדבר אמירת קדיש על מומר: הרמ"א (יו"ד שעו) כתב שמומר הנהרג בידי גויים בניו אומרים עליו קדיש, והאחרונים דייקו מדבריו (שם) שדווקא אם נהרג – שיש בזה משום כפרה, אבל לא אם

מת על מיטתו. בספר גשר החיים (פרק ל) כתב בשם החת"ס (יו"ד סי' שכו) שאם היה פורק עול הדת אומרים עליו קדיש³.

אמנם אם בפורשים מדרכי ציבור מצינו מחלוקת, הרי שבדין החילוניים שבזמננו כתבו רוב הפוסקים שדינם כאנוסים (ראה פרק 'תינוק שנשבה'), ולכן אין דין זה חל עליהם. מכאן שיש לנהוג בהם כבכל יהודי שנפטר, וכך נהגו. דין זה אינו משתנה עקב רצונם להיקבר בטקס הנוגד את רוח המנהג והתורה, שאם לגבי עבירות חמורות יותר כגון חילול-שבת ועוד אנו מגדירים אותם כתינוקות שנשבו, מדוע ישתנה דין הקבורה?

ג. קבורת אפר⁴

כשהתגברה התנועה הרפורמית, רבו המצווים לשרוף את גופם לאחר פטירתם – כמנהג הגויים. נחלקו בדבר חכמי הדור ההוא: האם לקבור את אפרם? יש אוסרים ויש מתירים, ואלו טענות האוסרים:

א. הנשרפים הם בכלל מי שפרקו עול מצוות, שאין לעסוק בקבורתם לפי דעת האר"ז וסיעתו.

ב. יש כאן סיוע מסוים לדבר עבירה, שהרי בזה שאנו קוברים אותם אנו מסכימים כביכול להתיר השרפה.

ג. יש כאן חילול ה', שכן בעלי דתות אחרות אינם מוכנים לטפל בקבורת האפר, כיוון שרואים אותה כהכחשת אמונת הישארות הנפש. אם דווקא אנו נסכים 'לשתף פעולה' עם קבורה כזו, נמצא שכביכול אנו מקפידים פחות מהם (שלוש טענות אלה כתב בשו"ת שרידי-אש ח"ב סי' קכד).

ד. אם נקבור את האפר נעודד את התפשטות התופעה, כיוון שיחשבו שאין בזה כל כך איסור או אפילו שהדבר מותר לגמרי, ולכן אף שאין איסור מצד הדין יש למגדר מילתא (טענה זו כתב בשו"ת מלמד-להועיל ח"ב סי' קיג).

לעומתם, המתירים הלכו בעקבות הרשב"א הנ"ל והסוברים כמותו, ולכן לדעתם יש לקבור את אפרם של האנשים הללו. לדבריהם, אין לנו למגדר מילתא בנידון זה, כשחומרנו סותרת את מצוות הקבורה. מאידך, כדי שלא לסייע לדבר עבירה ולהימנע מחילול ה', פסקו שלא הרב והחברא-קדישא יתעסקו בקבורה כזאת, אלא פקידים 'אזרחיים', ובזה לא הבענו את הסכמת אנשי ההלכה לשריפת הגופה.

בשו"ת שרידי-אש (שם) כתב שגם המתירים לקבור את האפר יודו שאין לעשות טהרה למי שציווה כך, וזאת משלוש סיבות:

-
- ב. החת"ס הביא ראייה ממה שדוד קרא שמונה פעמים "בני" על אבשלום ובכך העלה אותו מהגיהנם לגן-עדן (סוטה יב), ומר' מאיר ור' יוחנן שדאגו לכפר על אלישע בן אבויה כדי שיזכה לגן-עדן בשכר תורתו (חגיגה טו,א). מכאן שיש לדאוג גם לתיקון נשמתם של הנפטרים הרשעים!
 - ג. דיון בשאלה אם יש מצווה לקבור אפר – עיין בשו"ת מלמד-להועיל ושרידי-אש המצוינים בגוף הפרק.

א. הטהרה היא בכלל מה שאמרו ש"אין מתעסקין עימם".

ב. עניינה של הטהרה הוא חיזוק האמונה בתחיית-המתים (כל-בו, אבלות, דף ק), אבל המצווים לשרוף גופם הרי אינם מאמינים שיקומו לתחיית-המתים, ואין טעם לעסוק בטהרתם.

ג. הטהרה איננה מדינא דגמרא אלא מנהג, ובזה יש להחמיר כאוסרים שלא לעשותו למי שפרש מדרכי ציבור ומשום מגדר מלתא.

ד. השתתפות בלוויה חילונית

מן האמור לעיל עולה שבטקסי הקבורה החילונית הנהוגים כיום אין עוברים איסור. הבעייתיות שבהם היא מצד נטישת מנהגי ישראל, וגם זאת – בשב ואל תעשה. תופעה זו זכתה להכרה חלקית מצד הממסד הדתי, שהרי כיום גם החברא קדישא מאפשרת עריכת לוויית ללא קריאת פסוקים, במידה והמשפחה דורשת זאת. אמנם, כאשר קוברים את המת ללא כל סממן הלכתי (טהרה, תכריכים, אופן הקבורה באדמה ועוד), יש מקום לראות בזה קריאת תיגר נגד הממסד הרבני והדתי ואף נגד הדת עצמה.

אלא שעדיין יש לדון שמא עיקר הביקורת מכוון נגד אופן ההתנהלות של הממסד ולא נגד התכנים. כעין ראייה לדבר היא מציאות שאנו נתקלים בה לא אחת, בה המשפחה מבקשת לערוך טקס חילוני, אך מבקשת מקרוב משפחה דתי שיאמר קדיש ואף עורכת אזכרה כנהוג באמירת אשכבה ותהלים.

למעשה, נראה שבמקרים מעין אלה יש מקום להשתתף בלוויה ולומר קדיש. אמנם אם יתברר שהייתה כאן הרמת-יד בתורה בכלל, מצד הנפטר או מצד קרוביו מדרגה ראשונה, יש לשאול שאלת חכם האם לומר שם קדיש (אמנם להשתתף בעלמא מותר). לעתים קורה שאין הבקשה לאמירת קדיש אלא בגדר 'טובה' לפלג הדתי שבמשפחה, ואילו הנפטר והקרובים אליו כופרים ומורדים בתורה מכל וכל.

יש לסייג את ההיתר דלעיל, ואם מדובר ברב המכהן בפועל בתפקיד רבני – עליו להימנע מלהשתתף (כפי שדרשו אף המתירים הנ"ל בדיון קבורת האפר). אמנם אם אינו בא מצד תפקידו (מרא דאתרא וכי"ב) אלא מצד קרבתו לנפטר – יש לדון ולשקול בכל מקרה לגופו.⁷

ד. הטעם לדבר הוא שאף שאינו בא מצד תפקידו, כיוון שלובש 'חלוקא דרבנן' עלול להיווצר הרושם כאילו ח"ו "התירו פרושים את הדבר". מאידך, הרי הכל יודעים שהוא קרוב של הנפטר ולא בא מצד תפקידו, ואדרבא אם לא יבוא עלולים להוציא עליו לעז ויש לחשוש לחילול-ה'. והדבר צ"ע.

סיכום

- א. כיוון שחילוניים בימינו אינם מוגדרים "פורשים מדרכי ציבור", אין הם בכלל אלו שאין מתאבלים עליהם. על אחת כמה וכמה שאין להימנע מלקברם, שאף בפורשים הנ"ל רבים הסבורים שקוברים אותם.
- ב. לוויה שאינה נעשית לפי המנהג – אף היא לוויה, אלא שמבטלים בשב ואל תעשה את מנהגי הדורות.
- ג. אם המניע לעריכת לוויה כזו אינו התרסה נגד הדת – ההשתתפות בה מותרת. אמנם הנושא בתפקיד רבני רשמי יימנע מלומר שם קדיש, ואם הוא קרוב משפחה – יש לשקול כל מקרה לגופו.
- ד. כשהמניע הוא התרסה נגד הדת – אפשר להשתתף בלוויה, ולעניין קדיש יש לשאול שאלת-חכם.